

Osmanly köşgünü ýesir alan Hüseýin jynçynyň geñsi kyssasy

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Osmanly köşgünü ýesir alan Hüseýin jynçynyň geñsi kyssasy
OSMANLY KÖŞGÜNI ÝESIR ALAN HÜSEÝIN JYNÇYNYŇ GEÑSI KYSSASY

kitapcy.ru

Osmanlyda doga-tumar

Patışanyň derdine derman bolup we osmanogly nesilşalygyny ýok bolmadan halas etjek kişi ibaly medrese bilimi-de bolmadyk, jadygóýlik, doga-tumar bermek, jyn okamak bilen güzeranyny dolaýan Safranboluly Hüseýin ependi diýilýän çalasowatdy

Soltan Myrat IV-iň aradan çykmagyndan soň tagta geçen Soltan Ybraýym ruhy taýdan näsaglyklary başdan geçiripdir. Iň ýamanda, osmanly neberesi Soltan Ybraýym bilen soňlanmagyň öňüsyrasyna gelipdir. Ýagdaý şeýle bir çataga diräpdir welin, tagta Krym hanlygyndan birini getirip goýmagyň pikiri alnyp maslahatlaşylypdyr.

kitapcy.ru

Däli Ybraýym

Soltan Ybraýymyň başdan geçiren ruhy näsaglygyny onuň öz galdyran şu ince setirlerindenem bilse bolýar:

«Sanjy deýu ýatyrum, käh arkama gelür, ırkilür, gulaklarım dykalur...

Şeýle yzam bardyr ki ölüp barýaryn,

Ahwalyň beter ýaman bolmuşdyr...

Halym çökder, mizajymda küdurat bardyr...

Göreyin seni, meniň bu derdime nije çäre taparkaň...

Meni söýersen, muňa çäre taparsyň, ondan-mundan sorarsyň».

(Taýýip Gökbilgin, «Ybraýym», «Yslam ensiklopediýasy»).

Patyşanyň derdine derman bolup we osmanogly nesilşalygyny ýok bolmadan halas etjek kişi ibaly medrese bilimi-de bolmadyk, jadygóýlik, doga-tumar bermek, jyn okamak bilen güzeranyny dolaýan Safranboluly Hüseýin ependi diýilýän çalasowatdy. Ol patyşany sagaldandan soñ Anadolynyň baş goşun kazysy wezipesine çenli göterilip, parahorlyk arkaly «gözi gumdan dolup, puldan doýmadyk» Karun ýaly ummasyz baýlyk tolapdy. Elbetde, Hüseýin jyncyny köşge aralaşdyran we Sultan Ybraýymy oña örkläp goýanam Kösem soltandy.

Kösem sultan

Iňlis ilçisi we osmanly taryhcysy ser Pol Rikotyň aýtmagyna görä, Kösem sultan öldürilen wagtynda-da onuň egin-eşikleriniň arasyndan Hüseýin jyncynyň doga-tumarlary çykypdyr. Medresede okanda Hüseýin jency bilen bile okan Öwlüyä Çelebi «Syýahatnama» atly meşhur eserinde onuň sowat derejesini şeýle beýan edýär:

«Zagferonborly (Safranboluly) nam şäherde şeýhzada nam bir softady. Asitanä (Stambula) gelip Ungapanı iç ýüzünde Pil okusynda «Hamyt ependi» medresesinde hakir Ahfeş ependiden Molla Jamy tilawet edip (okap) «Kitaby Ylmy-Hajyp Kafiýäni» yrab edende, bu mezbur (ady agzalan) Jency molla Ahfeş ependi ussadıyndan «Kitaby-Izzi» okanda, hikmeti-eziz ismine mazhar düşüp, bir günde yzzat tapyp sagadatly patyşaha surh-bad we

«Kenzül-Arş» dogalaryny tilawet edip, bi-emrillah (Hudaýyň buýrugy bilen) Ybraýym han hoşhal bolup (ýagdaýy gowulaşyp) şazadanyň ismi Jynçy molla bolup iştihar tapdy (at-owazasy ýaýrady). Emma Allah alymdır, şärigimiz (ders ýoldaşymyz) bolmasy jähti bilen keýpiýeti-haly mälimiňiz (ýagdaýyny bilýärис. «Ylmy-dawetden» (Doga biliminden) ýeke harp bilmezdi. Ýöne birselem bagty we nesibesi čuwüp, olam peleki atlasy-bukalemunda (üýtgäp duran şu dünýäde) paý-baflyk (çulhalyk) edip saga-sola gunagun (tüýsli-tüýsli) oýnuny etdi».

[kitapcy.ru](#)

Öwlüýä Çelebi

Aslynda Jynçy hojanyň meşrebini ilkinji bolup duýanam medrese mugallymy Şeýh Mämmet Çelebi bolupdyr.

Ol Izmire bellenende, medresäniň talyplary Hüseyín jynçyny-da ýanlaryna alyp gitjek bolupdyr, çünkü Hüseyín ependi doga-tumar ýazyp berip we jyn okamak bilen meşgullanyp, medresäniň adyna ysnat getiripdir. Mämmet Çelebi bolsa muňa garşıy çykypdyr:

«Be-heý ependi! Biziň mertebämiz bar-a! Aýal-owrata we oglan-uşaga efsun okaýan bu sehhary-nabekary, jadygöý kelesaňy äkidip mansybymyzda betnam (ýaman atly) bolalyňmy?»
(Naima taryhy).

• Hüseýin jynçynyň beýgelişi we peselişi

Hüseýin jynçynyň ganyna jynçylyk doga-jady mübtelalygy ymykly siñipdi. Ol indi düzelerden geçipdi. Bu uguryň lomaý girdejisi we adamlara edýän jadyly täsiri çalasowat mollany belli-külli özüne örkläp goýupdy. At-owazasy köşge baryp ýetensoň-a, ýyldyrym çaltlygynda ösüpdi. Gysga wagtda goşunyň baş kazysy bolup, hatda weziri-agzamdanam güýçli mertebä ýetipdi.

Iň gynandyryjysy-da, Şeýhulyslam Ýahýa ependi ýaly öz döwrünüň ylymda belent mertebelere ýeten din alymynyň şeýle masgaraçylykly ýagdaýa çydap bilmän keselläp ölmegidi.

Ahmet Refik Altynaý ýagdaýa şu sözler bilen baha beripdi:

«Soltan Ybraýymyň sekiz ýyl dowam eden sultanlygy döwründe dört şeýhulyslam çalşypdy: Şahyr Ýahýa ependi, Ebuseýit ependi, Seýit Ahmet ependi, Abdyrahym ependi. Bu şeýhulysamlaryň üstünde ýeke-täk güýç höküm sürüyärdi. Oña ýakasy gaýyşly Hüseýin jynçy ependi diýilýärdi».

(«Aýallar sultanlygy» / «Kadınlar Saltanatı»)

AHMET REFİK ALTINAY

KADINLAR SALTANATI

"Ben umardım ki seni yâr-ı vefâdâr olasın
Kim bîirdi ki seni böyle cefakâr olasın"

Osmanlynyň çagşap barýan ykdysadyýetini düzeltmek üçin wezipä bellenen Kemankeş Gara Mustapa paşa öz döwrüniň zehini daş ýaryp duran saýlama döwlet işgäridigine garamazdan, Hüseýin jynçynyň para-peşgeş toruna çomak sokmagynyň öwezini şirin jany bilen ödemeli boldy. Abdyrahman Şeref Hüseýin jynçynyň şol ölüm jezasynthaky roluny şeýle sözler bilen beýan edýär: «Jynçy molla» lakamy bilen tanalýan Hüseýin ependi atly arsyz hemme zada burnuny sokmaga başlapdy. Emma sadrazam (baş wezir) Kemankeş Gara Mustapa paşanyň agraslygy we haýbatlylygy islän oýnuny oýnajak bolýan munuň ýaly bozgaklaryň jogapkärçiliksiz hereketlerine böwt bolýardy. Emma olaryň garazkär pirimleri

sebäpli zerarly ol akylly wezirem öldürildi».

(«Osmanly döwletiniň taryhy»).

Şular ýaly möhüm döwlet işgäriniň öldürilmeginde-de rol oýnap bilen Hüseyín jynçy Stambulyň orra-ortasynda özüne howalaly köşk saldyrýar, ol köşkde ýüzlerce adam işläpdir.

Stambuldaky köşgi bilen birlikde hazır Safranbolunyň simwoly hasaplanýan monumental «Jynçy hanany-da» saldyrypdy.

Safranbolu «Jynçy hanasy»

Akyl-paýhas, mantyk paýtagty terk eden döwründe Hüseyín jynçy kazylyk wezipelerini pula aç-açan satyp başlapdyr. Ol gün geçdigisaýy şeýle bir baýaýardy welin, şahsy baýlygy osmanly hazynasy bilen deňleşip biljek derejä yetipdi.

Hüseyín jynçy gara nebsiniň ýesiri bolupdyr. Eline düşen zady aňyrsyna atmak gylygynyň güýcli bolşy ýaly, husytlygy we mal-mülke bolan ýşky-da şeýle bir güýçlidi welin, kellesini-de zannyýaman parahorlugy üçin däl-de, husytlygy sebäpli togalatmaly boldy.

Öwlüyüä Çelebi Jynçy mollanyň meşhur köşguni we baýlygyny şeýle suratlandyrýar:

«Öwlüyüä Çelebi medresede siziň bilen ylma meşgul bolandyggymyz sebäpli jenaby-yzzat ylym bereketi bilen bu köşi, Üsküdar welaýatymyzda nije ýerlerde mülk ýerleri bilen nije gune yhsan we engamlar etdi» diýip bihadd (hetdenaşa, aşa köp) hamdy-senalar etdi.

«Enşalla soltanym, ylym tilawet etmekde şärikdeşdim, enşalla, döwletiňizde-de dünýäligiňiz bilen şärikdeş bolarys» diýende:

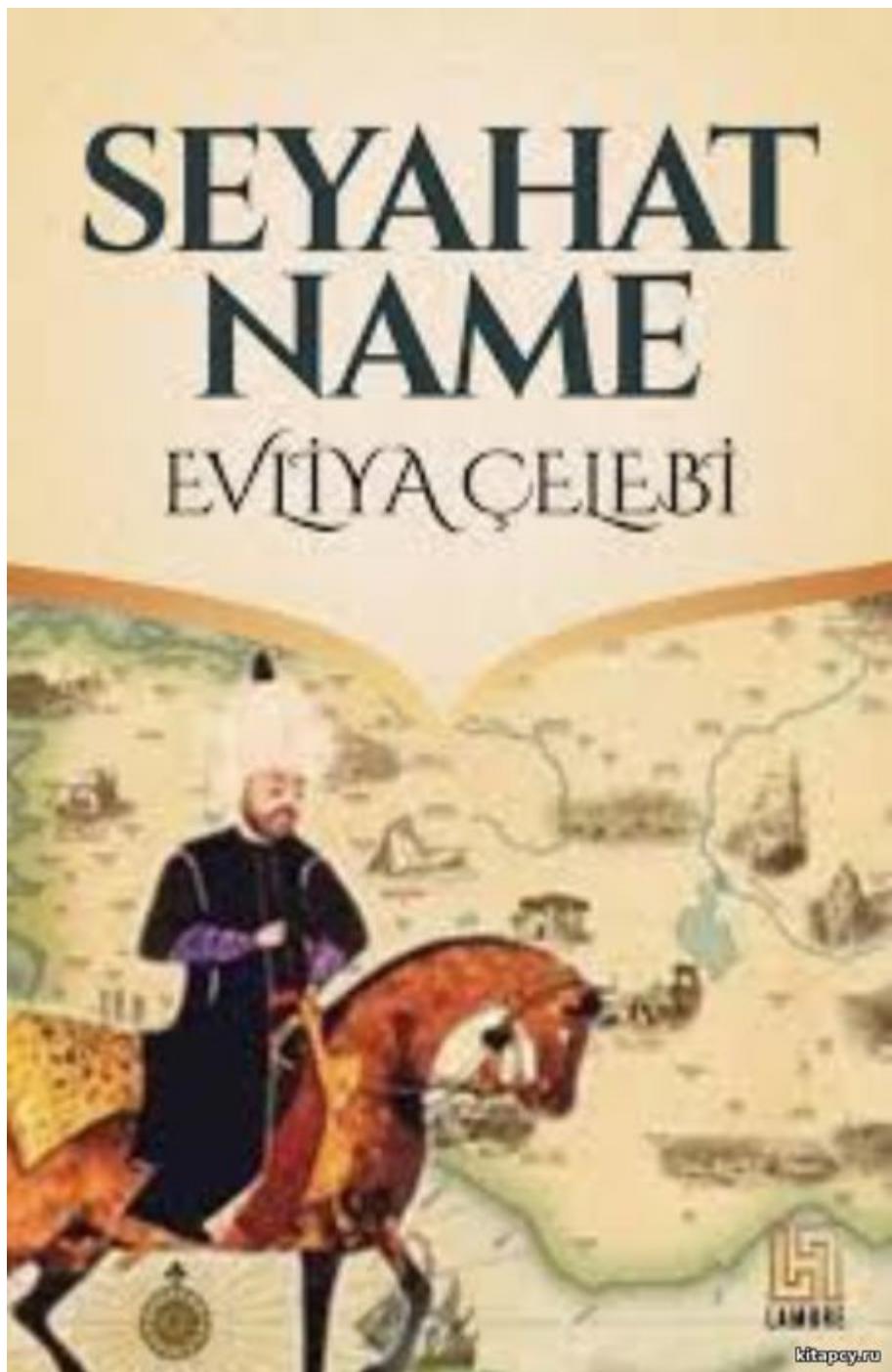
«Wallahy, bitekellüf (teklipsiz) bolanlygыndan hazz eýledim. Bejit, hazynadar bări gel!» diýip, hazynadaryň gulagyna güftügi edensen soň bir käse teññe we ýaşyl çuhawla gaplanan gunduz syýahy semmür kürk, giň kazy dony, el-hasyl boýdan-başa

bir gat esbap (egin-eşik) yhsan edip, doly taawwül edip (iýip-içip) «Dessur!» diýip gidende, aşak düşüp gördüm, biziň atymyzyň ýerine Pilmahmyda meňzeş küheýlan atyň biri, Şam üzeňnili we sim (kümüsden) eýerli, wüzera rahtly (wezirlere bap) küheýlan atyň ýene biri.

«Ependi (Jynçy hoja) size yhsan etdi» diýenden, ýene ependi huzuryna çykyp:

«Soltanym, bizi hakten ref eýleýip (gara ýerden göterip) pyýadakam atlandyrdyňyz. Hudaý sizden razy bol-a!» diýip, ýene ata süwar bolup (münüp) sehl (seýil) edenden soň badel-asr (ikindinden soň) pursaty ony gördüm, bir haý-huý bilen (gaty ses bilen) elli sany hammal ýükli bürünç, kofe, şeker, şemi-asal (bal mumy), rowgan (ýag), asal (bal), wel-hasyl günagun (dürüli-dürüli) makulat we meşrubat bilen hanaýy-tehim (boş öýüň) malamaýy-nygmaty Rebbi-rahym bolup (Rahym Allanyň nygmaty bilen dolup) jahanma-jahan hazz edip, adama bir şerbeti ýaglyk berip gitdim».

(«Syýahatnama»).

Arşy-Abla munça eden-etdiliği gösterip bilməzdi. Ahyrynda Jynçy hojanyň pyrrylaklary paş bolup, eýeleýän wezipesinden pızylmagyna sebäp bolan hadysany Ahmet Rasim «Naima taryhyna» salgylanyp, şeýle beýan edýär:

«1057-nji ýyl Jynçy hoja düşmedi. Ol Anadolynyň harby kazysy bolandygy üçin gämi ussahanasyna gidip, harby-deñiz güýçlerine gerekli serişdelere esewan edip ýörkä, Ankara kazysy Tawil Ahmediň dogany Ýunus atly kazy onuň öňüne çykyp:

– Doganymyň dört müň teňnesini alyp, Ankara kazysy wezipesini berdiň. Emma alty aýdan soň aýryp, Kederzadanyň müň altynyny

alyp, Kederzadany bellediň. O nähili beýle bolýar? – diýip, yrsaramaga başlaýar.

Bu galmagala hojanyň ähli jynlary üýşüp, «Güm bol, jahyl!» diýip, Ýunus Derýadili kowjak bolsa-da, Ýunus beter beleň aldy. Bunun üzerine mahzarlary ýollap, tussag etdirdi. Diwan hanasynda Ýunusa 20-30 gamçy urdurdy. Emma Ýunus molladan agzy bişen beýleki adamlary-da daşyna üýşürip, gapy-gapy aýlandy we jynçy mollanyň edýän ähli bolgusyzlyklaryny paş etdi».

Soltan Ybraýym halkyň arasynda dürlü gep-gürrüňleriň ýaýrap başlandygyny eşden badyna, mollany Anadoly sadaretinden boşadýar, şeýle-de täze salnan köşkdenem çetleşdirýär. Möwlid üýşmeleňleriniň birinde-de onuň ýerine Bahaýy ependini belläp, mollany halamandygyny, onuň özünü gynandyrandygyny görkezipdir.

Soltan Ybraýym tagtdan gyraladylandan soň sadrazam Sopy Mämmet paşa jynçy molladan täze patışanyň tagta çykyş dabarası üçin 200 käse altın bermegi haýyış edipdir, emma husutlykda ýaka tanadan jynçy mollanyň soralan puly beresi gelmändir.

Bu gezek kethudalaryň gatnaşmagynda mollanyň öýüne girilende, hemmeler aňk bolup galýar. Müñlerçe käse altın öýüň dürlü ýerlerinde bukulan ýagdaýda tapylýar. Belki-de ol, soralan 200 käse altyny beren bolsa, beýle zat bolmasa-da bolmazdy.

Hüseýin jynçynyň ömürboýy gyrp-çyrp edip ýygnan puly Soltan Mämmet IV-niň tagta çykyş dabarasyny sowmaga bir özi ýetik bolupdyr.

Tagta çykyş dabarasy-da ýöne-möne çäre bolmandyr, sebäbi her patyşa çalşygynda halka paýlanýan pul hazynanyň doly boşap galmagyna sebäp bolan dabaraly çäre bolupdyr. Dogry deňeşdirmäni şu ýerden etse bolýar.

«Ajayyp asyr. Kösem» taryhy teleserialynda Hüseyín jynçy Safranboluly Hüseyín jynçy oňly medrese bilimi bolmasa-da, goşunyň baş kazsy wezipesine doga-jady, jyn okama ýaly işleriň üstünden göterilipdi.

Ýurduň kazsy ýaly jogapkärli wezipäni para-peşgeše satyp, osmanly hazynasy bilen bäsleşip biljek derejede ummasyz baýlyk toplan Hüseyín jynçynyň toplan baýlygy özüne nesip etmedi, ol ahyrsoñunda 1648-nji ýylда ölüm jezasyna höküm edildi.

Stambul köşgünü we patyşany ýesir alan bu zaňnar ulamalaryň at-abraýynyň gaçmagyna hem sebäp bolupdy.

Mehmed MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel
celikmehmedmazlum@gmail.com

Sişenbe, 13.12.2022 ý. Taryhy makalalar